

Elżbieta Mania

„Nowe porządki” z socjalizmem w tle. Szkic do powojennych dziejów Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu (1945–1956)

Biblioteka 21 (30), 123-153

2017

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ELŻBIETA MANIA

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Instytut Historii

„Nowe porządki” z socjalizmem w tle. Szkic do powojennych dziejów Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu (1945–1956)

Streszczenie. Powojenna historia Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu zapisała się wieloma rozdziałami. Pierwszym był trudny okres usuwania zniszczeń. Drugim – organizowanie i rozwój działalności oddziałów bibliotecznych. Ważnym zadaniem bibliotekarzy było także zabezpieczanie księgozbiorów porzuconych i opuszczonych z terenów Wielkopolski, Ziem Odzyskanych i Śląska. Tymczasem, jeszcze zanim usunięto ślady obecności Universitätsbibliothek zorganizowanej w murach poznańskiej Biblioteki w czasie okupacji, ówczesna sytuacja polityczna narzuciła nowe – sowieckie wzorce. Odtąd powinnością bibliotekarza, oprócz gromadzenia, opracowywania i udostępniania zbiorów, była walka o postawę ideologiczną czytelnika. Wpływowe władze partyjno-państwowe wprowadziły zatem szereg zarządzeń, by czuwać nad całokształtem działalności bibliotekarstwa polskiego. Praktyki te przybierały różne formy, kreśląc kolejne karty bibliotecznych dziejów. Im poświęcony będzie niniejszy artykuł.

Słowa kluczowe: Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu, książka, historia bibliotekarstwa naukowego, XX wiek, sowietyzacja.

W sobotę, 11 października 1947 roku o godzinie 20.00 w murach Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu zjawiał się tajemniczy mężczyzna w mundurze. Drzwi otworzył mu Kazimierz Niklaus, pracownik i mieszkaniec uniwersyteckiej Biblioteki. Nieznany gość zadawał różne pytania, w tym dlaczego gmach nie jest ozdobiony festonami, i dopytywał, kto jest za to odpowiedzialny. „W myśl prawdy ob[ywatel] Niklaus podał moje nazwisko – relacjonowała całe zdarzenie dr Zofia Kawecka, pełniąca obowiązki dyrektora Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu – wobec czego przybysz stwierdził, że odpowiednie pismo na mnie skieruje do

Urzędu Bezpieczeństwa. Jest więc możliwym, że będę w tej sprawie wezwana¹. W piśmie adresowanym do rektora Uniwersytetu Poznańskiego prof. dra Stefana Błachowskiego na wszelki wypadek Kawecka dodała, że chorągiew była wywieszona jak zwykle z okazji uroczystości, natomiast sam gmach Biblioteki nigdy ozdabiany nie był z powodu zbyt małego dofinansowania. „Przecież biblioteka otrzymuje tak małe dotacje, że nie może z nich pokryć zapotrzebowania tak kupna książek czy prenumeraty czasopism, jako też nie może dawać książek do oprawy. Najsłabsze ozdobicie gmachu wymagałoby ok[około] 50 000 zł, których Biblioteka absolutnie znikąd wziąć nie mogła² – oświadczyła Kawecka. Potwierdziła, że cały personel Biblioteki wziął udział w uroczystościach niedzielnych, stosując się do rozporządzenia rektorskiego³.

Sprawa udekorowania budynków instytucji publicznych na dzień 12 października 1947 roku była wielkiej wagi z powodu przyjazdu prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej – Bolesława Bieruta oraz innych ważnych dostojników państwowych. „W tym dniu zmanifestuje Poznań swą łączność z Armią Rzeczypospolitej Polskiej, dzień ten winien się stać prawdziwym świętem zbratania wojska ze społeczeństwem. W manifestacji tej wezmą udział jak najszerze masy tutejszego społeczeństwa, nie powinno przeto zabraknąć w tej manifestacji pracowników Uniwersytetu Poznańskiego⁴ – apelował rektor UP prof. dr Stefan Błachowski w odezwie z dnia 7 października 1947 roku do wszystkich pracowników, także Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu. Nadto wzywał do „gremialnego wzięcia udziału we wspomnianej manifestacji i związanych z nią uroczystościach⁵. O randze wydarzenia świadczyło nie tylko powołanie specjalnego komitetu organizacyjnego, ale również wyznaczenie komendanta grupy pracowników Uniwersytetu Poznańskiego, który w miejscu zbiórki miał wydawać dalsze dyrektywy⁶.

Znamienne wydarzenie, do którego doszło w 1947 roku, symbolicznie rozpoczyna omawiane zagadnienie, gdyż doskonale wprowadza nie tylko w jawną kontrolę działalności bibliotecznej, ale i w proces

---

¹ Archiwum Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu [dalej: ABUP], Teczka personalna Zofii Kaweckiej, sygn. 295, Pismo do Rektora Uniwersytetu Poznańskiego, prof. dra Stefana Błachowskiego z dnia 13 X 1947 r., k. 119.

² Ibidem.

³ Ibidem.

⁴ ABUP, sygn. 282, Zarządzenia władz i urzędów, 1944–1948, Pismo Rektor UP – prof. dr Stefan Błachowski z dnia 7 X 1947 r., k. 163.

⁵ Ibidem.

⁶ Ibidem.

podporządkowywania społeczności uniwersyteckiej nowej władzy partyjno-państwowej. Dodajmy, że „nowe porządki” miały dużo głębsze korzenie i realizowane były pod wspólnym hasłem „polskiej drogi do socjalizmu” już pod koniec działań wojennych⁷. Jednak pierwsze miesiące 1945 roku dla wielu instytucji były przede wszystkim czasem szacowania strat i naprawy szkód spowodowanych II wojną światową. Tak było również w przypadku Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu.

Z początkiem roku 1945, kiedy trwały jeszcze walki o poznańską Cytadelę, opiekę nad BU objęła Milicja Obywatelska. Już 19 lutego jej tymczasowym kierownikiem, w myśl pisma Delegata Rządu dla spraw szkół akademickich w Poznaniu, został dr Felicjan Pluciński. Funkcję tę sprawował przez miesiąc, aż do powrotu przedwojennego dyrektora, prof. dra Aleksandra Birkenmajera. Po objęciu Biblioteki przez polskie kierownictwo przystąpiono do wstępnej wyceny zniszczeń. W wyniku działań wojennych gmach BU został poważnie uszkodzony, na frontowej ścianie widniała olbrzymia dziura w murze, z okien magazynów, czytelni i pracowni powypadały szyby. Wszystkie pomieszczenia były zdewastowane. Co gorsza panowało dotkliwie zimno, a centralne ogrzewanie nie działało. Warto jednak podkreślić, że zastane w Bibliotece szkody i tak były mniejsze niż w wielu innych budynkach w mieście. Przystąpiono zatem do prac porządkowych, usuwano gruzy i potłuczone szyby. Następnie układano książki w magazynach, by móc jak najprędzej przygotować czytelnie do użytku publiczności. Nad kłopotami i trudnościami dominował jednak entuzjazm i zapał do pracy grona bibliotekarzy⁸.

Po zakończeniu najpilniejszych prac przystąpiono do wznowienia działalności bibliotecznych struktur, opierając się na przedwojennej organizacji. W 1945 roku pracę rozpoczęły trzy wydziały, w ramach których pracowały Dyrekcja, Sekretariat, Oddział Przeszkolenia Personelu, Oddziały Organizacyjno-Kierownicze, Oddział Przybytków, Oddział Katalogowania, Oddział Konserwacji Zbiorów, Oddział Udostępniania Zbiorów, Oddział Zbiorów Specjalnych i Oddział Odbudowy Biblioteki Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Poznaniu⁹. Z czasem zakres

⁷ A.L. Sowa, *Historia polityczna Polski 1944–1991*, Kraków 2011, s. 17.

⁸ ABUP, sygn. 357, Kronika Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu [dalej: Kronika BU], oprac. M. Michałowska, styczeń i luty 1945 roku; S. Kubiak, *Biblioteka Główna UAM w dwudziestolecu Polski Ludowej*, „Biblioteka” 1966, s. 33–49.

⁹ Tematem niniejszej publikacji nie będą dzieje Biblioteki Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Poznaniu. Szerzej o powojennych losach tej biblioteki zob. M. Głowacka-Helak, *Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu i Biblioteka Towarzystwa Przyjaciół Nauk w latach 1919–1953. Od współpracy do przyjaznego współistnienia*, „Biblioteka” 2007,

działalności rozszerzał się. Za obowiązujący przyjęto regulamin z 1921 roku, wraz z drobnymi poprawkami zatwierdzonymi przez Ministerstwo Wyznań i Oświecenia Publicznego z roku 1933¹⁰. Dodajmy, że wspomniany regulamin obowiązywał aż do 1953 roku. Wobec zniszczeń wielu poznańskich księgozbiorów postanowiono poszerzyć grupę czytelników o studentów wszystkich uczelni wyższych w Poznaniu, a także pracowników instytucji i urzędów państwowych¹¹. W związku z tym na koniec 1956 roku stanowili oni połowę wśród 5 tys. zapisanych do Biblioteki czytelników¹².

Na szczęście większość zbiorów BU ocalała, o czym z prawdziwą ulgą poinformowano społeczeństwo na łamach poznańskiej prasy¹³. Wartość księgozbioru, pełniącego funkcję podstawowego warsztatu pracy wykładowców i studentów, była wówczas nieoceniona. Zwłaszcza dla miasta o silnych tradycjach akademickich. Pełen wykaz strat oszacowano znacznie później¹⁴.

Pomimo trudnych warunków lokalowych w marcu 1945 roku uruchomiono Czytelnię Profesorską i umożliwiono wypożyczanie książek na zewnątrz. Czytelnię Ogólną otwarto dopiero w lipcu 1945 roku. Jednak ze względu na małą liczbę miejsc nie była ona w stanie pomieścić wszystkich czytelników. By zadośćuczynić najpilniejszym pracom, polecono profesorom lub docentom wystawiać stosowne zaświadczenia, w których stwierdzali, że dany student „nieodzownie potrzebuje korzystania z Biblioteki Uniwersyteckiej”¹⁵. Dyrektor BU prosił także, by „mając na względzie dobro ogółu – zechcieli szafować zaświadczeniami w sposób

s. 45–61. Pełen wykaz bibliotecznych wydziałów znajduje się w: ABUP-Dyrekcja, Sprawozdanie Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu [dalej: Sprawozdanie BU] za lata 1945–1946, Poznań 1946, mps IV 104887, s. 45–56.

¹⁰ ABUP, sygn. 293, Organizacja 1945–1949, Regulamin Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu z dnia 1 IX 1921 r., k. 49-53.

¹¹ ABUP-Dyrekcja, Sprawozdanie BU za lata 1945–1946, s. 83.

¹² S. Kubiak, *Biblioteka Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu 1919–1966*, Poznań 1967, k. 148–149.

¹³ *Nie niszczyć niemieckich książek naukowych*, „Głos Wielkopolski” z 3 marca 1945 roku.

¹⁴ Szerzej o stratach i losie Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu w czasie II wojny światowej, a także działalności Staats- und Universitätsbibliothek Posen pisze m.in.: J. Baumgart, *Biblioteka Uniwersytecka pod rządami „Reichsuniversität”*, „Przegląd Zachodni” 1956, nr 2, s. 300–309; ABUP – Dyrekcja, J. Baumgart, *Dzieje Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu w czasie II wojny światowej (1939–1945)*, mps III 1145587.

¹⁵ ABUP, sygn. 930, Udostępnianie zbiorów 1945–1947, Pismo Rektora UP z dnia 15 VI 1945 r., k. 25.

Il. 1. Zniszczony gmach Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu, 1945 rok
Źródło: Wszystkie ilustracje w artykule pochodzą ze zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu.

ogłędny i liczący się z trudnymi warunkami”¹⁶. Biblioteka bowiem działała tylko kilka godzin dziennie, stopniowo czas otwarcia zwiększano. Dodatkowo ze względu na brak funduszy na oszklenie budynku i remont centralnego ogrzewania Bibliotekę zamykano podczas najcięższych mrozów¹⁷. Pośpieszne jej otwarcie było jednak wskazane, gdyż Biblioteka Uniwersytecka była wówczas jedynym czynnym warsztatem pracy naukowej. Ogromny wzrost zainteresowania jej zbiorami wskazuje wręcz podwojenie, do poziomu blisko 100 tys., liczby zamówień czytelnicznych złożonych w 1956 roku w stosunku do 1945 roku¹⁸.

By zaspokoić podstawowy „głód książki polskiej”¹⁹, wznowiono akcję pozyskiwania nowych książek, w ramach zakupu, wymiany i darów²⁰. W pierwszych powojennych latach planowy zakup wydawnictw był hamowany, z powodu nie tylko braku funduszy, ale również ograniczeń w przekazywaniu pieniędzy poza granice Polski, co utrudniało zakup literatury zagranicznej. W 1945 roku przeważał zakup okolicznościowy. W kolejnym roku nabyto ważniejsze nowości polskie i podręczniki potrzebne studentom. Stałą współpracę wymienną rozpoczęto w 1947 roku, kontynuując przedwojenną wymianę z instytucjami w kraju i za granicą, a także nawiązując nowe kontakty²¹. W tym roku Biblioteka współpracowała z 23 zakładami w kraju i 86 placówkami zagranicznymi. Do tych ostatnich należały ośrodki w Anglii, Belgii, Czechosłowacji, Danii, Finlandii, we Francji, w Holandii, Irlandii, Italii, Jugosławii, Kanadzie, Portugalii, Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej, Szwajcarii, Szwecji, na Węgrzech oraz w ZSRR²². Równie ważnym nabytkiem były dary. Zakrojona na szeroką skalę i stale rozwijająca się współpraca zagraniczna zaalarmowała władze partyjno-państwowe. Zarówno Główny Urząd Prasy, Publikacji i Widowisk, jak i Ministerstwo Oświaty dążyły do zwiększenia kontroli nad napływającymi publikacjami zagranicznymi. Naczelna Dyrekcja Bibliotek we wrześniu 1947

---

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ ABUP, sygn. 357, Kronika BU, rok 1945.

¹⁸ S. Kubiak, *Biblioteka Uniwersytetu...*, k. 167.

¹⁹ W Poznaniu uratowano 600 tys. książek przeznaczonych przez Niemców na zniszczenie, „Głos Wielkopolski” z 2 marca 1945 roku.

²⁰ Dokładne informacje o nowych przybytkach zawierają co roku wydawane: Sprawozdania BU (Biblioteki Głównej Uniwersytetu Poznańskiego, później Biblioteki Głównej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu) za lata 1945–1956, znajdujące się w ABUP-Dyrekcja, mps IV 104887.

²¹ ABUP-Dyrekcja, Sprawozdanie BU za lata 1945–1946, s. 68–69.

²² ABUP-Dyrekcja, Sprawozdanie BU za rok 1947, Poznań 1948, mps IV 104887, s. 38–45.

roku rozesłała do bibliotek uniwersyteckich pisma, w których zażądała szczegółowych informacji na temat pochodzenia i liczby zagranicznych dzieł pozyskanych zarówno z wymiany, jak i z darów, poczynając od roku akademickiego 1946/1947²³. Sprawy zakupów zagranicznych publikacji w kolejnych latach zostały również utrudnione. Zwłaszcza że dzieła sprowadzane z ZSRR wcale nie należały do dominujących. Tłumacząc się z tego faktu, BU napisała: „Przede wszystkim uwzględnialiśmy dezyderaty czytelników starających się o podstawowe podręczniki i dalsze ich egzemplarze, o wydawnictwa informacyjne i bibliografie, słowniki i encyklopedie oraz dzieła traktujące o współczesnych zagadnieniach ideologicznych”²⁴. Podobnie było w przypadku periodyków: „Gorzej jeszcze przedstawia się sprawa abonamentu czasopism zagranicznych, których na rok 1950 zamówiliśmy w Ruchu 241. Niestety otrzymaliśmy z tego tylko 101 tytułów wpływających jednak często z brakami pojedynczych zeszytów w kompletach poszczególnych tomów”²⁵. Nie dziwi fakt, że: „sprawniej i regularniej nadchodziły czasopisma radzieckie, których było 88 tytułów. Pokażna jest też liczba zakupionych książek radzieckich (992 t.), stanowiących ważne źródło dla różnych dziedzin nauki”²⁶. W kolejnych latach sytuacja wyglądała podobnie. Choć Ministerstwo Oświaty / Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego w oficjalnych pismach do BU zapewniało, że czyni wszelkie starania, by usprawnić zaopatrywanie BU w książki i czasopisma zagraniczne²⁷, nadchodząca z ministerstwa odpowiedź w latach 50. była często ta sama: „dostawca odmówił dostarczenia książek”²⁸. Sprawa ta była przedmiotem niejednej ożywionej korespondencji²⁹.

---

²³ *Historia nauki polskiej. 1944–1989*, t. X, cz. 2, *Instytucje*, red. L. Zasztowt, J. Schiller-Walicka, Warszawa 2015, s. 373.

²⁴ ABUP-Dyrekcja, Sprawozdanie BU za rok 1951, Poznań 1952, mps IV 104887, s. 39.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Ibidem*, s. 39–40.

²⁷ ABUP, sygn. 292, Rozporządzenia w sprawach rachunkowo-kasowych 1951–1958, Pismo z Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego do Rektora UP z dnia 28 VIII 1955, k. 118–119.

²⁸ *Ibidem*, Pismo Dyrektora Biblioteki Głównej UP do Rektora UP z dnia 13 IX 1955 r., k. 124–126.

²⁹ Przykładowa korespondencja znajduje się w: ABUP, sygn. 329 – Komisja ds. Importu Książek i Czasopism Naukowych przy UP, 1950; 635 – Scalanie czasopism zagranicznych, 1945–1947; 929 – Korespondencja Aleksandra Birkenmajera w sprawie książek, 1946–1947; 1004 – Konferencje, zebrania, zjazdy, 1953–1964.

Znaczny przyrost zasobu bibliotecznego uzyskano w wyniku zabezpieczania zbiorów porzuconych i opuszczonych w Wielkopolsce, na Ziemiach Odzyskanych i Śląsku w latach 1945–1950³⁰. Decyzją ministra oświaty Stanisława Skrzyszewskiego kierownictwo tej wielkiej akcji powierzono dyrektorowi BU prof. Birkenmajerowi. Ogrom prac i poświęcenia grona poznańskich bibliotekarzy zaowocował wspaniałymi odkryciami! Efektem całego przedsięwzięcia było zabezpieczenie ponad 1 200 tys. tomów, z których 270 tys. trafiło do zakładów wyższych uczelni, różnych instytucji i osób indywidualnych. W ten sposób zabezpieczono m.in. niezwykle cenne zbiory podworskie, w których znajdowały się kunsztownie zdobione starodruki, głównie XVIII-wieczne. Misja zbierania wszelkich informacji o istniejących księgozbiorach umożliwiła ich zwrot pierwotnym właścicielom. Na marginesie dodajmy, że kwestia zwrotu zabezpieczonych książek prywatnym właścicielom budziła dużo kontrowersji. Oczywiście przekazywanie odbywało się po skrupulatnym sprawdzeniu i dzieła, i właściciela. Jednak w połowie roku 1949, gdy zasadniczo zmienił się klimat polityczny w kraju,

słowa „prywatny”, „indywidualny” powoli stawały się podejrzane. Polska wkraczała w okres pośpiesznej i totalnej kolektywizacji. Ministerstwo zażądało nagle dokładnych wyjaśnień, na jakich zasadach oddaje się zabezpieczone książki prywatnym właścicielom, dodatkowo zażądano, by przedstawić do akceptacji ministerstwa, wcześniej podjęte decyzje o skierowaniu pewnej partii książek do zakładów i katedr Uniwersytetu Poznańskiego³¹.

Wskazywane argumenty nie znalazły uznania w Warszawie, bo od czerwca 1949 roku zaprzestano zwracać książki dawnym właścicielom. Powtarzając wyliczenia Kubiaka, wskaźmy kilka podstawowych danych. W omawianych latach do zbiorów łącznie wprowadzono, w tym w ramach zakupów 23 578, czyli 13,4% całego wpływu, w wyniku zagospodarowania zbiorów zabezpieczonych aż 90 870, czyli 51,5%. Pozostałe

---

³⁰ M. Głowacka-Helak, *Rewindykacja Księgozbioru Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu oraz zabezpieczanie zbiorów porzuconych i opuszczonych w latach 1945–1946 na terenie Wielkopolski i Ziemi Odzyskanych*, „Roczniki Biblioteczne” 1991, s. 271–290; eadem, *Działalność Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu nad zagospodarowaniem księgozbiorów porzuconych i opuszczonych. Lata 1947–1950*, „Biblioteka” 2003, s. 69–79; R. Nowicki, *Działalność Aleksandra Birkenmajera na rzecz ochrony zbiorów bibliecznych. Ziemia zachodniej i północnej Polski w latach 1945–1947*, Poznań 2006.

³¹ M. Głowacka-Helak, *Działalność Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu nad zagospodarowaniem księgozbiorów...*, s. 77–78.

II. 2. Czytelnia Główna, 1953 rok

II. 3. Pracownicy Biblioteki Głównej Uniwersytetu Poznańskiego w pochodzie pierwszomajowym, 1953 rok

nabytki stanowiły odpowiednio wpływ egzemplarza obowiązkowego 51 694 (29,3%) oraz wymiany – 10 154 (5,8%)³².

Liczba prac podejmowanych przez pracowników BU była nieproporcjonalnie duża. Nic więc dziwnego, że podjęto decyzje o nowych zatrudnieniach. Zwłaszcza że personel biblioteczny był po wojnie uszczuplony. Dopiero w 1946 roku wzrósł on do 68 osób, na koniec 1955 roku aż do 80³³. Zagadnienie to otwiera kolejny ważny epizod w bibliotecznych dziejach, a mianowicie kwestię szkoleń pracowników. Pierwszy ogólnoinformacyjny kurs bibliotekarski pod kierownictwem dra Jana Baumgarta zorganizowano od 18 czerwca do 14 lipca 1945 roku. Jego uzupełnienie stanowiły dwumiesięczne praktyki w poszczególnych oddziałach. Po ich zakończeniu przeprowadzono kolokwium. Drugi kurs z równoczesną praktyką był znacznie dłuższy. Sześciomiesięczne szkolenie odbyło się od 1 października 1945 do 13 kwietnia 1946 roku. Wykładowcami byli prof. Birkenmajer, dr Kawecka, dr Szulc-Golska i dr Baumgart. Wszyscy uczestnicy kursu otrzymali stosowne zaświadczenia, a w latach 1946 i 1947 zdawali państwowy egzamin bibliotekarski przed powołaną Komisją w Ministerstwie Oświaty w Warszawie. Niektórzy z pracowników BU brali także udział w szkoleniach specjalistycznych. Były to kursy odbywające się w Kórniku, Krakowie i Warszawie, poświęcone tematyce starodruków, rękopisów, kartografii, bibliografii czy konserwacji akt, ksiąg i pieczęci³⁴. Wymienione szkolenia odbywały się systematycznie aż do 1956 roku, przy czym od 1948 roku stałym ich elementem była nauka o Polsce współczesnej, przemycająca wraz treściami zawodowymi nową „socjalistyczną” wykładnię³⁵.

Szczególną rolę w „podnoszeniu poziomu ideologicznego” odgrywały szkolenia ideologiczne, odbywające się często we współpracy z Zakładową Organizacją Związkową Związku Nauczycielstwa Polskiego, zwłaszcza w latach 50. Bibliotekarze podzieleni zostali na dwie grupy, w zależności od wykonywanej pracy. Do pierwszej należeli pracownicy naukowcy, do drugiej technicy i administracyjni. Specjalne zebrania podnoszące świadomość ideologiczną odbywały się co dwa tygodnie po

³² S. Kubiak, *Biblioteka Uniwersytetu...*, k. 88.

³³ Ibidem, s. 57.

³⁴ Kronika Uniwersytetu Poznańskiego za lata akademickie 1945–1954/55, Poznań 1958, s. 747–748.

³⁵ Programy kursów, w których uczestniczyli pracownicy, znajdują się m.in. w teczках personalnych oraz Sprawozdaniach BU / B. Gł. UP / BUAM za lata 1946–1956 – ABUP-Dyrekcja, mps IV 104887. Egzemplifikacyjnie: ABUP, Teczka personalna Wandy Jarosławskiej, sygn. 90, k. 36; ABUP-Dyrekcja, Sprawozdanie BU za rok 1949, s. 19–20; ABUP, sygn. 439, Kurs bibliotekarski 1945–1949, k. 251.

półtora godziny, z kolei szkolenia zawodowe raz w miesiącu. Spotkania gromadziły wszystkich członków. Głównym punktem były referaty, sprawozdania z konferencji, zjazdów czy kursów. Wspomnieć można choćby *Projekt Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej w świetle materializmu historycznego* czy omówienie radzieckiego podręcznika *Technika biblioteczna* A. W. Klenowa³⁶.

Jednak za podstawową formę pracy uznano obowiązek samokształcenia. Jego celem było przede wszystkim opanowanie założeń marksizmu-leninizmu oraz zapoznanie się z historią ruchu robotniczego w Polsce i na świecie. Wszelkie wydawane instrukcje wskazywały na „pogłębienie świadomości politycznej w rozumieniu procesów zachodzących w Polsce jako państwie demokracji ludowej zmierzającym do socjalizmu”³⁷. Dokładny program samokształcenia opracowało Ministerstwo Szkół Wyższych i Nauki w porozumieniu z Zarządem Głównym ZNP. Ponadto zalecano stałą współpracę z katedrą podstaw marksizmu-leninizmu, ekonomii politycznej czy ośrodkami szkolenia partyjnego. Samokształcenie, zgodnie z wytycznymi, miało trwać cały rok i zakończyć się oficjalnym egzaminem w grudniu³⁸. W skład komisji egzaminacyjnej wchodził dyrektor uniwersyteckiej biblioteki jako przewodniczący, kierownik katedry marksizmu-leninizmu, ewentualnie adiunkt tejże katedry oraz przedstawiciel Rady Miejscowej ZOZ ZNP. Zespół egzaminacyjny powoływano przy akceptacji Podstawowej Organizacji Partyjnej Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej oraz Rady Miejscowej ZOZ ZNP³⁹. Zakres pytań egzaminacyjnych był szeroki. Zapewne z tej przyczyny na łamach kart bibliotecznej kroniki napisano: „Panuje nastrój nerwowy, widmo colloquium ideologicznego odbiera sen z powiek kandydatom. Wre gorączka przygotowywania się”⁴⁰. O co pytano? Standardowo o historię ruchu robotniczego, znaczenie rewolucji październikowej, o Komunę Paryską „jako pierwszą próbę rewolucji i dyktatury proletariatu”, o powstanie PPS „jako agentury burżuazji w ruchu robotniczym w Polsce”, o życie i działalność przywódców partyjno-państwowych, ale także o kolektywizację rolnictwa, rolę Armii Krajowej w II wojnie światowej czy proces

---

³⁶ ABUP, sygn. 2623, Sprawozdanie z Rady Oddziałowej ZOZ przy BU w okresie 27 X 1952–20 XII 1952, k. 25.

³⁷ Ibidem, Instrukcja w sprawie samokształcenia ideologicznego pomocniczych pracowników naukowych i lektorów, 1952, k. 32.

³⁸ Ibidem.

³⁹ ABUP, sygn. 445, Pismo Rektora UP z dnia 22 X 1953 r., k. 5, 7.

⁴⁰ ABUP, sygn. 358, Kronika Biblioteki Głównej UP, maj 1953.

biskupa Kaczmarka⁴¹. Po pomyślnym egzaminie otrzymywano oficjalnie dyplom ministerialny.

Dokładne przygotowywanie się do zagadnień ideologicznych wymagało odpowiednich książek. Pierwsze kontrole napływających publikacji dotyczyły zwłaszcza tych importowanych. Z czasem całe księgozbiory objęto akcją „oczyszczania zbiorów”. Wstępne działania cenzorskie w bibliotekarstwie naukowym formowały się już w pierwszych powojennych latach. Jednak oficjalną podstawą stworzenia zasobu dzieł zastrzeżonych były decyzje władz ministerialnych z początku 1950 roku⁴². Specjalny tryb udostępniania i selekcji księgozbiorów został ogólnie określony. Również dyrekcja Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu otrzymała szczegółowe wytyczne w związku z przygotowywaniem zarządzenia dotyczącego gromadzenia, opracowywania, magazynowania i udostępniania prohibitów. Ministerstwo Oświaty prosiło zwłaszcza o

zachowanie jak najdalej idącej ostrożności przy nabywaniu i włączaniu do zbiorów a szczególnie przy udostępnianiu świeżo nabytych (drogą kupna, daru czy wymiany) książek krajowych czy zagranicznych, które by budziły polityczne wątpliwości czy wprost należały do piśmiennictwa antyrządowego, antykomunistycznego i antysemitckiego lub do piśmiennictwa prohitlerowskiego, profaszystowskiego, czy wreszcie propagowały ideologię wsteczną pod względem politycznym, społecznym, kulturalnym⁴³.

Zalecano wówczas, by książki takie nabywać tylko w sytuacji niezbędnego zapotrzebowania, opracowywać przez osobę godną zaufania, przechowywać w osobnym, zamkniętym pomieszczeniu i udostępniać tylko na miejscu, za pozwoleniem oraz na osobistą odpowiedzialność dyrektora Biblioteki⁴⁴.

W odpowiedzi na dyspozycje Ministerstwa Oświaty dyrekcja poznańskiej Biblioteki Uniwersyteckiej zarządziła, by pracownicy katalogu wstrzymywali realizację rewersów, o ile podane w nich tytuły należą do dziedzin wymienionych w okólniku. Wówczas kierownik katalogu oraz jego współpracownicy winni byli wskazane książki przejrzeć i podjąć

⁴¹ ABUP, sygn. 445, Protokół z egzaminów z zakresu samokształcenia ideologicznego pracowników naukowych Biblioteki Głównej Uniwersytetu Poznańskiego, 21–22 XII 1953 r., k. 12–17.

⁴² ABUP, sygn. 944, Komisja ds. Prohibitów, 1980–1981, Zbiory zastrzeżone, Poznań 6 XI 1980, k. 3.

⁴³ ABUP, sygn. 300, Okólniki 1950–1951, Pismo Ministerstwa Oświaty do dyrekcji BU, Warszawa 16 III 1950, k. 47.

⁴⁴ Ibidem.

Il. 4. Pracownicy Biblioteki Głównej Uniwersytetu Poznańskiego realizujący zobowiązania z okazji II Zjazdu Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, 1954 rok

Il. 5. Wystawa pt. *Józef Stalin – jego życie i dzieło*, 1954 rok

decyzję, czy należy je przeznaczyć do „dzieł zastrzeżonych” lub „zastrzeżonych do czytelnika” i umieścić na rewersach, kartach katalogowych i samej książce stosowną adnotację. Wtenczas dopiero poddawano je kolejnym procedurom, udostępnianiu lub oczekiwaniu na zgodę dyrekcji Biblioteki. Kierownik czytelnika i jego współpracownicy mieli bowiem prawo wstrzymać wydanie książki, jeśli uznali, że bez specjalnego zezwolenia nie powinna ona trafić do rąk czytelnika. Okólnik dyrekcji Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu podkreślał jednak wyraźnie: „Powyższe zarządzenie należy stosować z rozwagą i unikać ograniczania udostępniania księgozbioru Biblioteki Uniwersyteckiej bez dostatecznego uzasadnienia”⁴⁵.

Przystąpiono zatem do oczyszczania księgozbioru z publikacji „złych, wrogich ustrojowi ludowemu i społecznie szkodliwych”⁴⁶, początkowo kierując się ogólnymi wskazówkami, a z czasem precyzyjnymi, stale nowelizowanymi wykazami prohibitów. Pierwsze spisy obejmowały kilkaset tytułów. *Wykaz książek podlegających niezwłóchnemu wycofaniu* opracowany przez Centralny Zarząd Bibliotek w Ministerstwie Kultury i Sztuki w październiku 1951 roku zawierał łącznie z książkami zdezaktualizowanymi oraz adresowanymi do dzieci ponad 2 tys. tytułów⁴⁷. W maju 1952 roku, gdy do obowiązującej listy dopisano popularną beletrystykę, katalog dzieł został zwiększony o kolejny tysiąc⁴⁸. Choć w Bibliotece Uniwersyteckiej porządkowanie księgozbioru w myśl wytycznych ministerialnych nie należało do działań dominujących, o czym świadczą zachowane protokoły zebrań, bibliotekarze poznańskiej instytucji zobowiązani byli oddzielić „szkodliwe treści”. Prohibita opatrzone niebieską naklejką i zamknięto w specjalnej szafie⁴⁹. W myśl zarządzenia ministra oświaty także karty katalogowe druków wycofanych umieszczono w osobnym katalogu, wpisano do odrębnego inwentarza i przechowywano pod kluczem u dyrektora Biblioteki⁵⁰.

⁴⁵ ABUP, sygn. 300, Okólnik Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu, Poznań 5 IV 1950 r., k. 48–49.

⁴⁶ Pismo szefa Kancelarii Rady Państwa w sprawie usunięcia z księgozbiorów książek „złych, wrogich ustrojowi ludowemu i społecznie szkodliwych” z dnia 4 VII 1949 roku, w: D. Jarosz, *Dzieje książki w Polsce 1944–1989. Wybór źródeł*, Warszawa 2010, s. 201.

⁴⁷ *Cenzura PRL. Wykaz książek podlegających niezwłóchnemu wycofaniu 1 X 1951*, posłowie Z. Żmigrodzki, Wrocław 2002.

⁴⁸ D. Jarosz, op.cit., s. 183.

⁴⁹ ABUP, sygn. 292, Wykaz posiadanych materiałów według stanu z dnia 31 III 1953 r., k. 65.

⁵⁰ Zarządzenie Ministra Oświaty w sprawie gromadzenia, przechowywania i wyjątkowego udostępnienia w bibliotekach druków wycofanych z obrotu, 2 IX 1950 r., w: D. Jarosz, op.cit., s. 210–212.

Studenci chcący sięgnąć do dzieła zakwalifikowanego do zbioru zastrzeżonego często musieli przedstawiać pisemną prośbę do dyrekcji. Zazwyczaj pismo takie kierowali w ich imieniu profesorowie uniwersyteccy, deklarując konieczność wykorzystania niniejszej publikacji do pracy magisterskiej lub doktorskiej⁵¹.

Obok stałego wzrostu liczby dzieł zastrzeżonych zdarzały się także sytuacje odwrotne, choć należały one do rzadkości, gdy książki uznane wcześniej za zastrzeżone zostały przekwalifikowane na jawne. W tym miejscu wypada wspomnieć wyjątkową sytuację, kiedy uniwersytet otrzymał od dyrektora Biura Dokumentacji Geologicznej decyzję prezesa Centralnego Urzędu Geologii o wykazie odtajnionych map i publikacji. W związku z powyższym polecono, by dotychczasowe cechy kwalifikacyjne wymienionych egzemplarzy znajdujących się w posiadaniu uniwersytetu „zamalować czarną farbą”⁵². Pismo przekazano katedrom geologii, geografii fizycznej i ekonomicznej oraz oczywiście Bibliotece⁵³.

Wtrącić można, że dokładny nadzór nad księgozbiorem objął również wznowiony po wojnie w 1948 roku „Biuletyn Biblioteczny”. Rozpoczynając jego pierwszy numer, napisano:

Czynimy to nie tylko dla podtrzymania tradycji bibliotecznej, lecz także i przede wszystkim dla zaspokajania życzeń, wyrażanych wielokrotnie ze strony kręgów czytelniczych: głównie profesorskich i studenckich. Pozostawiamy wydawnictwu ten sam charakter i tę samą zasadniczą wartość⁵⁴.

Biuletyn wychodził co miesiąc i zawierał wykaz przybytków oraz kronikę najważniejszych wydarzeń z działalności Biblioteki⁵⁵. Powielanie nowych druków wymagało jednak zgody Wojewódzkiego Urzędu Kontroli Prasy w Poznaniu, w związku z powyższym instytucji tej przesyłano kolejne numery pisma, „prosząc uprzejmie o zezwolenie na powielenie

---

⁵¹ Szerzej o zagadnieniu prohibitów w Bibliotece Uniwersyteckiej w Poznaniu wraz z prośbami dotyczącymi skorzystania z działu zastrzeżonego w: ABUP, sygn. 942 – Prohibity od 1955 r.; 943 – Prohibity POP PZPR 1962–1980; 944 – Komisja ds. Prohibitów 1980–1981.

⁵² ABUP, sygn. 942, Prohibity od 1955 r., Pismo Centralnego Urzędu Geologii, Biura Dokumentacji Geologicznej do Uniwersytetu Poznańskiego, Warszawa 12 VI 1956, k. 3–5.

⁵³ Ibidem.

⁵⁴ „Biuletyn Biblioteczny” (Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu) 1948, nr 1, s. 1.

⁵⁵ „Biuletyn Biblioteczny” z lat 1948–1956, ABUP, sygn. 936, Biuletyn Biblioteczny, 1948–1952; sygn. 938, Biuletyn Biblioteczny, 1952–1958.

go”⁵⁶. Ponadto informując, że „Biblioteka Uniwersytecka wysyła to skromne wydawnictwo do bibliotek i instytucji naukowych w kraju, oraz za granicą i to do ZSRR oraz krajów demokracji ludowej”⁵⁷. Jego zawartość była przede wszystkim cennym źródłem informacji o nowych zakupach, darach i wymianach książek oraz czasopism, dlatego pismo rozsyłano poszczególnym zakładom, seminariom oraz indywidualnym profesorom akademickim poznańskich uczelni, a także licznym bibliotekom i muzeom w kraju i za granicą⁵⁸. Wśród krajów wymienionych w rozdzielniku „Biuletynu Bibliotecznego” były m.in. Anglia, Bułgaria, Czechosłowacja, Francja, Jugosławia, USA oraz ZSRR⁵⁹. Pismo dostarczano również lokalnym ogniwom Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej⁶⁰.

Tymczasem w strukturze organizacyjnej powojennej Biblioteki zachodziły istotne zmiany. Poza nowymi oddziałami takimi jak Oddział Czytelnictwa, Oddział Informacji Bibliograficznej czy oddział bibliotek instytutów, zespołów katedr i katedr ważnym wydarzeniem było uruchomienie w 1952 roku stacji mikrofilmowej, z której korzystali indywidualni naukowcy oraz instytuty naukowe⁶¹. Lata 50. to również rozbudowa gmachu. Dzięki przyznanym kredytom w 1948 roku zakupiono dodatkowe parcele sąsiadujące z Biblioteką i przystąpiono do budowy. Rozpoczęte w kolejnym roku prace, zakończono w 1953 roku. W tym roku Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego zatwierdziło nowy regulamin BU⁶². Odtąd oprócz gromadzenia, udostępniania i opracowywania księgozbiorów zadaniem Biblioteki było popularyzatorstwo książki. Co więcej, regulamin zwiększał grono czytelnicze o uczniów ostatnich klas szkół średnich i osoby pełnoletnie. Nowum była skrzynka dezyderatów, pomysłów i zażaleń, wprowadzona jako forma kontaktowania się czytelników z pracownikami Biblioteki. Co istotne, regulamin wyznaczał również ograniczenia w korzystaniu z niektórych zasobów, w tym z tzw. prohibitów, ustalał zasady robienia zdjęć fotograficznych i mikrofilmowych, umożliwiał zwiedzanie Biblioteki

---

⁵⁶ ABUP, sygn. 936, Pismo BU do Wojewódzkiego Urzędu Kontroli Prasy z dnia 28 III 1951 r., k. 99.

⁵⁷ Ibidem.

⁵⁸ Ibidem, k. 2–24.

⁵⁹ Ibidem, k. 25.

⁶⁰ Ibidem, k. 98.

⁶¹ Kronika Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu w latach 1945–1954/55, Poznań 1958, s. 748–749.

⁶² ABUP, sygn. 295, Regulamin korzystania ze zbiorów Biblioteki Głównej Uniwersytetu Poznańskiego, k. 192–200.

indywidualnie lub zbiorowo⁶³. Przełomowym wydarzeniem był proces wydzielania się Akademii Lekarskiej oraz Wyższej Szkoły Rolniczej na początku lat 50. Wraz z nimi nastąpił częściowy podział bibliotecznych zbiorów oraz przeniesienie do nowej placówki czytelników uniwersyteckiej Biblioteki.

Kolejne lata zintensyfikowały rytualizację życia bibliotecznego. Wymagał tego socjalistyczny system organizacji społeczeństwa. Ustalono zatem obowiązkowy katalog świąt państwowych, zobowiązując obywateli do brania w nich udziału. Instytucje bezpośrednio powiązane z kształceniem młodzieży, takie jak uniwersytety i działające w ich ramach biblioteki, pełniły w nim wyjątkową funkcję, gdyż zapewniały liczną frekwencję na wielu uroczystościach. W Bibliotece Uniwersyteckiej w Poznaniu, podobnie zresztą jak w innych bibliotekach uczelnianych, celebrowano kilka rodzajów świąt, zazwyczaj wpisujących się w szersze obchody ogólnouniwersyteckie⁶⁴. Należały do nich tradycyjne uroczystości akademickie, takie jak inauguracja nowego roku, jubileusz powstania uczelni czy dzień patrona. Czczono rocznice związane z datami urodzin lub śmierci znanych osób, najczęściej pisarzy, muzyków, naukowców. W latach powojennych szczególnym kultem objęto przywódców państwowych i partyjnych, a także klasyków marksizmu-leninizmu. Świętowano też rocznice wybranych wydarzeń historycznych. Wprowadzono dni, tygodnie i miesiące tematyczne. Wśród nich wymienić wypada Dni Oświaty, Książki i Prasy, Dzień Poznania, Dni Leninowskie, Tydzień Studenta czy Miesiąc Pogłębienia Przyjaźni Polsko-Radzieckiej. Do oficjalnych świąt państwowych należały zwłaszcza 1 Maja, zwany nieformalnie Świętem Pracy oraz Narodowe Święto Odrodzenia Polski (22 lipca). Poznańskie obchody obejmowały również Wyzwolenie Poznania w dniu 23 lutego⁶⁵.

Do podstawowych form świętowania wymienionych uroczystości należały zwykle akademie i wykłady okolicznościowe. Dla społeczności akademickiej organizowano imprezy towarzyszące o charakterze kulturalnym, takie jak koncerty czy pokazy filmowe. Były także zawody sportowe i zabawy. Na czas uniwersyteckich obchodów rektor zawieszał wszystkie wykłady i ćwiczenia oraz ogłaszał zakończenie urzędowania w biurach, podobnie czynił dyrektor Biblioteki, zamykając ją bądź

---

⁶³ Ibidem; A. Spaleniak, *Udostępnianie zbiorów w Bibliotece Uniwersyteckiej w Poznaniu w latach 1919–1999*, „Biblioteka” 2001, nr 5, s. 123–127.

⁶⁴ E. Mania, *Obchody świąt i rocznic na Uniwersytecie Poznańskim w latach 1945–1956*, „Zimowa Szkoła Historii Najnowszej” 2013, red. Ł. Kamiński, T. Sudoł, M. Żuczkowski, Warszawa 2014, s. 87–103.

⁶⁵ Ibidem.

zawieszając jej działanie na określony czas, by zarówno studenci, wykładowcy akademicy, jak również bibliotekarze mogli wziąć w nich udział.

Bez wątpienia świętem obchodzonym z największym rozmachem był 1 Maja. Z okazji tego dnia dyrektor Biblioteki, podobnie jak rektor uniwersytetu, corocznie wydawał okólnik, w którym wzywał do licznego udziału w przygotowywanych obchodach⁶⁶. Świętowanie rozpoczynano od oficjalnej akademii, która zazwyczaj składała się z kilku stałych punktów programu. Były to: przemówienie rektora, referat okolicznościowy sekretarza organizacji partyjnej, podsumowanie podjętych zobowiązań oraz ewentualne wręczenie nagród. Następnie przygotowywano się do formowania pochodu. Spektakl pierwszomajowy był dokładnie opracowany. Nawet dekoracje bibliotecznego gmachu uzgadniano z komitetem obchodów⁶⁷. Ponadto uroczystość ta była okazją do wysyłania listów z życzeniami do bibliotek Związku Radzieckiego i „Krajów Demokracji Ludowej”⁶⁸. Schemat innych uroczystości o randze państwowej był podobny.

Najczęstszą formą angażowania się uczelnianej Biblioteki w ogólnouniwersyteckie świętowanie były wystawy. W pierwszym powojennym roku nie organizowano ich ze względu na trudności finansowe i lokalowe. Jeszcze w 1946 roku Biblioteka Uniwersytecka w ramach Święta Oświaty tylko włączyła się w tworzenie wystawy zorganizowanej w Publicznej Bibliotece Miejskiej im. Raczyńskich w Poznaniu. Pierwszą samodzielną ekspozycję urządziła dopiero w roku 1948. Była ona prezentacją i okazją do podziękowań za dar ok. 640 książek i czasopism ofiarowanych Uniwersytetowi Poznańskiemu przez szwajcarską organizację „Don Suisse”. W kolejnym roku w Bibliotece pokazano wystawę poświęconą *Bibliotekom naukowym w służbie społecznej*, ukazując ich rolę na przestrzeni wieków. Z czasem „kreowanie” przestrzeni stało się istotnym, dla władz partyjno-państwowych, elementem propagandy wizualnej. Wyraźne zmiany przyniósł 1950 rok, kiedy w murach bibliecznych pojawiły się dwie wystawy *Nauka i oświata podstawą socjalizmu w Planie 6-letnim* – podczas Tygodnia Oświaty, Książki i Prasy oraz *Nauka i sztuka w ZSRR* – w Miesiącu Pogłębienia Przyjaźni Polsko-Radzieckiej. Nadchodzące lata wytyczały kierunek zgodny z państwową

⁶⁶ ABUP, sygn. 293, Okólnik Dyrektora BU, prof. dra S. Wierczyńskiego z dnia 30 IV 1948 r., k. 121.

⁶⁷ ABUP, sygn. 284, Zarządzenia władz i urzędów, 1952–1954, Pismo do kierownika BU z dnia 18 IV 1953, k. 71; ibidem, Pismo do Komitetu Obchodu 1 Maja z dnia 22 IV 1953 r., k. 95.

⁶⁸ ABUP, sygn. 2270, Korespondencja Rady Oddziałowej ZNP w Poznaniu, Pisma z życzeniami do bibliotek w ZSRR i „Krajach Demokracji Ludowej”, k. 56–60.

wykładnią. Warto wspomnieć choćby *Rolnictwo i leśnictwo w ZSRR* (1951), *Staliningrad – Berlin i Obrona Pokoju* (1952), *Geografia i etnografia w ZSRR* (1953). Okolicznościowych wystaw na przestrzeni lat powojennych było bardzo dużo. Z nich wyszczególnić warto te, które miały kształtować socjalistyczne bibliotekarstwo.

Jedną z nich zorganizowano pod tytułem *Twórca Polski Ludowej Prezydent Bolesław Bierut i jego dzieło*. Wystawę poprzedziła bogata korespondencja, którą rozpoczynało pismo z Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego, a dokładniej z Departamentu Organizacji Szkoły i Metod Nauczania z kwietnia 1952 roku. Zalecano w nim, by

w związku ze zbliżającym się świętem 1 Maja oraz przypadającymi od dnia 3 maja do 18 maja „Dniami Kultury” [...] Biblioteki Główne Wyższych Uczelni zorganizowały wystawy, obrazujące stan i działalność biblioteki. Należałoby w tematyce wystawy nawiązać do ważnych i aktualnych zagadnień obecnej chwili jak np. walki o wykonanie planu 6-letniego, walki o pokój, projektu nowej Konstytucji oraz uwzględnić materiał związany z 60 rocznicą urodzin Prezydenta Bieruta. Należałoby również uwzględnić zagadnienia związane z walką o podniesienie sprawności nauczania, oraz wykonanie planu szkoły⁶⁹.

Ministerstwo wymagało szczególnej procedury działania, zwłaszcza tego, by o tematyce wystawy i sposobie jej zorganizowania poinformować ministerstwo do 24 kwietnia⁷⁰. Dokładnie tego dnia uniwersytecka Biblioteka wystosowała pismo zwrotne, podając szczegóły planowanej wystawy⁷¹, wcześniej konsultowanej z prorektorem Uniwersytetu Poznańskiego prof. drem Jerzym Suszko⁷². Nic nie mogło być kwestią przypadku. Ze względu na doniosłość tematu Bibliotece przyznano szczególne dotacje, m.in. od Wojewódzkiego Komitetu Obywatelskiego Dni Oświaty Książki i Prasy⁷³. Na uroczyste otwarcie 8 maja 1952 roku rozesłano zaproszenia m.in. do rektora i prorektorów Uniwersytetu Poznańskiego, uczelnianych, miejskich i wojewódzkich ogniw Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, dyrektorów poznańskich muzeów, bibliotek, towarzystw

---

⁶⁹ ABUP, sygn. 961, Odpis pisma z Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego, Departamentu Organizacji Szkoły i Metod Nauczania z dnia 10 VI 1952 r., k. 13.

⁷⁰ Ibidem.

⁷¹ Ibidem, Pismo BUP z dnia 24 IV 1952 r., k. 11.

⁷² Ibidem, Pismo BUP z dnia 18 IV 1952 r., k. 10.

⁷³ Ibidem, Pisma BUP do Sekretariatu Wojewódzkiego Komitetu Dni Oświaty, Kultury i Prasy, k. 14–16, 29.

Il. 6. Grupa pracowników przy wycofywaniu dzieł zastrzeżonych, 1954 rok

Il. 7. Wystawa urządzona w holu Biblioteki z okazji II Zjazdu Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, 1954 rok

i organizacji, a także prasy i radia⁷⁴. Zawiadomienie o wystawie przesłano również do Wojewódzkiego Komitetu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk w Poznaniu⁷⁵. Wystawę trwającą do 14 maja zwiedziło ok. 600 osób. Z jej przebiegu sporządzono staranne sprawozdanie i wraz ze zdjęciami wysłano do ministerstwa⁷⁶.

Podobne formalności obowiązywały podczas organizacji innych, ideologicznie ważnych wystaw. Z pewnością należała do nich ekspozycja poświęcona Józefowi Stalinowi, którą zorganizowano 30 kwietnia 1953 roku i prezentowano przez cały miesiąc. Jak napisano w sprawozdaniu powystawowym, miała ona pozwolić zwiedzającym zrozumieć „wielkość i wszechstronność naukową Stalina” oraz ukazać „dzieje niezłomnej i wytrwałej walki Stalina o ustrój socjalistyczny i jego budowę”⁷⁷. Wystawę ułożono według sześciu działów: 1. Stalin – wódz postępowej ludzkości, chorąży pokoju, 2. Stalin – organizator i wódz Kraju Rad, budowniczy socjalizmu i komunizmu w ZSRR, 3. Stalin – współpracownik Lenina w walce o stworzenie partii nowego typu, 4. Stalin – organizator i wychowawca armii radzieckiej, wyzwoliciel narodów z jarzma faszyzmu, 5. Stalin – wyzwoliciel, nauczyciel i przyjaciel narodu polskiego, 6. Stalin – genialny uczony, kontynuator dzieła Marksa, Engelsa, Lenina. Poza prezentowanymi książkami wystawę uatrakcyjniały barwne materiały, kwiaty, portrety i obrazy z życia Stalina. Centralnym miejscem ekspozycji był stół z jego popiersiem, kompletem dzieł i fotokopią rękopisów z 1921 roku⁷⁸. W opinii organizatorów „mimo nagromadzenia materiału i różnorodności poruszanych zagadnień wystawa była przejrzysta i bezpośrednio przemawiała do zwiedzających”, czego dowodem były liczne pozytywne uwagi wpisywane do albumu wystawy⁷⁹.

Oprócz wyżej wspomnianych osobne ekspozycje poświęcono m.in. Karolowi Marksowi (1953) i Włodzimierzowi Leninowi (1954), a także Julianowi Tuwimowi (1954), Marii Curie-Skłodowskiej (1954), Mikołajowi Rejowi (1955), Adamowi Mickiewiczowi (1955), Stanisławowi Staszycowi (1955), Wolfgangowi Amadeuszowi Mozartowi (1956) i innym osobom obecnym na pierwszych stronach gazet w związku z rokiem im

---

⁷⁴ Ibidem, Wykaz zaproszonych gości na otwarcie wystawy „Twórca Polski Ludowej Prezydent Bolesław Bierut i jego dzieło”, k. 26–27.

⁷⁵ Ibidem, k. 28.

⁷⁶ Ibidem, k. 32–33.

⁷⁷ Ibidem, Sprawozdanie z wystawy książki Józef Stalin – jego życie i dzieło, k. 130.

⁷⁸ Ibidem, k. 111, 130–131, 163.

⁷⁹ Ibidem, k. 130–131.

poświęconym, rocznicą urodzin lub śmierci. W kanonie wystaw znalazły się także ekspozycje wystawiane w ramach Dnia Kobiet, Dni Morza czy Dni Poznania⁸⁰.

Stałym elementem komunistycznego świętowania, często obecnym w sprawozdaniach powystawowych, były czyny społeczne, obowiązkowo podejmowane przez pracowników Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu. Dodatkowe prace realizowano indywidualnie bądź grupowo, zawsze pod wspólnym, agitacyjnym hasłem. Największy rozmach osiągały zobowiązania z okazji 1 Maja oraz 22 Lipca, choć nie mniejszą aktywnością trzeba było się wykazać podczas Miesiąca Pogłębienia Przyjaźni Polsko-Radzieckiej, rocznicy rewolucji październikowej, 60. urodzin prezydenta Bolesława Bieruta, 70. urodzin „Generalissimusa” Józefa Stalina czy zjazdów Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej i Wszechzwiązkowej Komunistycznej Partii (bolszewików). Inicjatywa tego typu działań zawsze była odgórna, następnie omawiana była na zebraniach oddziałowych. Dopiero wówczas bibliotekarze zgłaszali swoje propozycje. Ze względu na dużą częstotliwość pojawiających się okoliczności i przypuszczalnie mały optymizm związany z tego typu działaniami pracownicy w ramach czynów społecznych realizowali swą codzienną pracę. Zgłaszano zatem inwentaryzowanie książek, tworzenie nowych i uzupełnianie istniejących katalogów, skontrum rewersów i księgozbiorów bibliotecznych, systematyzowanie archiwum, segregowanie akt na makulaturę, odkurzanie starodruków, przeniesienia książek zagrożonych wilgocią na suche regały, włączanie nowych publikacji do zbiorów, zestawienia najważniejszych braków w czasopiśmie polskich i zagranicznych oraz szeroko rozumiane porządkowanie Biblioteki, włącznie z myciem okien i naprawą zamków w magazynie. Ponadto w ramach czynów społecznych zajmowano się działalnością naukową i kulturalną, pomagano czytelnikom korzystać ze zbiorów czy wydłużano godziny otwarcia Biblioteki podczas sesji egzaminacyjnych⁸¹. Sam rektor Uniwersytetu Poznańskiego w jednej z odezw z okazji 1 Maja zaznaczył, by w ramach zobowiązań podejmować działania realne w wykonaniu i konkretne⁸². Na przekór powszechnym przekonaniom, uznającym zobowiązania za część akcji wpisującej się w schemat akceptacji naśladowania wzorców sowieckich, wyłączenie

---

⁸⁰ Szerzej o wystawach bibliotecznych: ABUP – Dyrekcja, Sprawozdania BU / B. GŁ. UP / BUAM za lata 1945–1956. Pełna korespondencja dotycząca wystaw m.in.: ABUP, sygn. 959, 960, 961.

⁸¹ Ibidem.

⁸² ABUP, sygn. 2599, Materiały dotyczące Zakładu Pedagogiki UP, 1952–1953, Odezwa rektora UP i ZOZ ZZNO przy UP z dnia 10 IV 1953 r., k. 184.

prohibitów, przygotowywanie kart katalogu marksizmu-leninizmu czy dodatkowe godziny szkolenia ideologicznego nie należały w przypadku pracowników Biblioteki Uniwersyteckiej do dominujących⁸³. Tego typu działania podejmowano okazjonalnie, m.in. po śmierci Józefa Stalina, kiedy to zobligowano wszystkich pracowników, by w ramach wspólnego zobowiązania gruntownie zapoznali się z życiorysem zmarłego wodza⁸⁴. Innym razem grupa pracowników z okazji II Zjazdu Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w 1954 roku zobowiązała się dodatkowo przejrzeć jeden z działów systematycznych księgozbioru w celu wycofania z niego dzieł zastrzeżonych⁸⁵.

Warto dopowiedzieć, że zobowiązania wypełniali wszyscy zatrudnieni, oczywiście „z wyjątkiem nieobecnych z powodu długotrwałej choroby”⁸⁶, co skrupulatnie odnotowywano w sprawozdaniach⁸⁷. A jak w przypadku podjętych działań bywa, ich wykonanie podlegało kontroli oraz ewidencji, czym zajmowała się wyłoniona w tym celu komisja⁸⁸. W podsumowaniu wyników pokontrolnych, przesyłanych do władz zwierzchnich, w tym ministerstwa⁸⁹, zwracano szczególną uwagę, by podejmowane dodatkowo zajęcia usprawniały korzystanie z księgozbioru, a tym samym wpisywały się w szeroko popularyzowany slogan „podniesienia wydajności pracy”⁹⁰. To z kolei przyspieszało plany uczelni, a przez to i plany

---

⁸³ Ze względu na dużą częstotliwość pojawiających się zobowiązań zarówno w postaci indywidualnie podpisanych pism, jak i w formie ogólnych sprawozdań wymieniam tylko przykładowe sygnatury akt: ABUP, sygn. 289, 300, 961, 2268, 2269, 2270, 2623, 2908.

⁸⁴ ABUP, sygn. 358, Kronika Biblioteki Głównej Uniwersytetu Poznańskiego, 9 lutego 1953 r.; ABUP, sygn. 2270, Pismo Rady Oddziałowej Zakładowej Organizacji Związkowej Biblioteki Głównej Uniwersytetu Poznańskiego, Poznań 28 marca 1953, k. 19.

⁸⁵ ABUP, sygn. 358, Kronika Biblioteki Głównej Uniwersytetu Poznańskiego, luty 1954 r.

⁸⁶ ABUP, sygn. 2623, Dokumentacja dotycząca działalności ZNP przy Bibliotece, 1951–1956, Sprawozdanie z działalności Rady Oddziałowej ZOZ przy Bibliotece Uniwersyteckiej w Poznaniu w okresie od 27 X 1952 do 20 XII 1952, k. 27.

⁸⁷ Ibidem.

⁸⁸ Przykładowe kontrole z podjętych zobowiązań w: ABUP, sygn. 2623, Dokumentacja dotycząca działalności ZNP przy Bibliotece, k. 27; ABUP, sygn. 2269, Protokoły zebrań Rady Oddziałowej Związku Nauczycielstwa Polskiego, k. 91, 108, 212; ABUP, sygn. 2270, Korespondencja Rady Oddziałowej Związku Nauczycielstwa Polskiego w Poznaniu, k. 67.

⁸⁹ ABUP, sygn. 2269, Ankieta w sprawie zobowiązań 1 majowych pracowników Szkół Wyższych i pracowników naukowych, k. 91.

⁹⁰ ABUP, sygn. 2908, Sprawozdanie z działalności II grupy ZZNP sekcji szkół wyższych za czas 27 X 1951–20 XII 1952, k. 47.

ogólnopństwowe⁹¹. Pod wspomnianymi hasłami pracownicy zaciągali także „wartę produkcyjną”, by m.in. dbać o ciągłość pracy⁹².

Nawiązując do tworzonych i realizowanych planów, warto dodać, że pełniły one wyjątkową funkcję w PRL-owskiej rzeczywistości. Zwłaszcza w odradzającym się po wojnie kraju. Poszczególne oddziały Biblioteki Uniwersyteckiej corocznie tworzyły harmonogramy prac, starając się później w pełni je zrealizować. Ponadto biblioteczne plany wpisywano w te ogólnopolskie, w tym w Plan Odbudowy Gospodarczej realizowany w latach 1947–1949⁹³, 6-letni plan rozwoju gospodarczego i budowy podstaw socjalizmu na lata 1950–1955⁹⁴ oraz kolejny, 5-letni, przeprowadzony w latach 1956–1960⁹⁵. Szczególną rolę w działalności Biblioteki Uniwersyteckiej odegrał przede wszystkim plan 6-letni, który był tematem wielu bibliotecznych odczytów. Już w listopadzie 1949 roku podczas jednej z bibliotecznych konferencji dyskutowano nad programem zadań na najbliższe sześć lat, uznając za najpilniejsze stworzenie centralnego katalogu bibliotek zakładowych, centralnego katalogu czasopism znajdujących się w bibliotekach poznańskich, opracowanie drugiego egzemplarza katalogu alfabetycznego i systematycznego dla czytelników i przygotowanie publikacji zbiorowej na 50-lecie Biblioteki. Ogólną redakcję planu 6-letniego powierzono mgrowi Witoldowi Pawlikowskiemu⁹⁶, który już po oficjalnym ogłoszeniu państwowej ustawy w lipcu 1950 roku na jednym z zebrań wygłosił odczyt poświęcony przyczynom planowania historycznego w Polsce. Skupił się przede wszystkim na okresie powojennym i zadaniach, jakie stoją przed pracownikami Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu. Wymienił wtedy m.in. zbudowanie i wykończenie nowego magazynu w latach 1950–1952, zmianę wewnętrznych urządzeń w latach 1953–1954, rozbudowę czytelni do 364 miejsc, wyszkolenie nowych „kadr pracowniczych” oraz opracowa-

---

⁹¹ ABUP, sygn. 2623, Dokumentacja dotycząca działalności ZNP przy Bibliotece, k. 27.

⁹² ABUP, sygn. 2270, Pismo o objęciu wart produkcyjnych z okazji Rocznicy Rewolucji Październikowej, Poznań 6 XI 1954 r., k. 72.

⁹³ Ustawa z dnia 2 lipca 1947 r. o Planie Odbudowy Gospodarczej, Dz.U. 1947, nr 53, poz. 285.

⁹⁴ Sześcioletni plan rozwoju gospodarczego i budowy podstaw socjalizmu na lata 1950–1955, Dz.U. 1950, nr 37, poz. 344.

⁹⁵ Uchwała Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z dnia 12 lipca 1957 r. o Planie Rozwoju Gospodarczego w latach 1956–1960, Dz.U. 1957, nr 40, poz. 179.

⁹⁶ ABUP, sygn. 1085, Księga protokołów konferencji bibliotecznych, Sprawozdanie z 11 konferencji odbytej w dniu 25 XI 1949 r., s. 57–59.

nie kolejnych prac naukowych, zarówno indywidualnych, jak i zespołowych do 1955 roku⁹⁷.

Planowanie było wdzięcznym zagadnieniem, ukazującym rozmach podejmowanych działań i rozwój wielu instytucji, ponadto miało rozbudzać entuzjazm pracowników, motywując ich do wzmożonej pracy, często przy użyciu „socjalistycznej terminologii”. Dla przykładu warto przywołać choćby jeden kronikarski wpis ukazujący, iż „nadchodzący rok 1953-ci witają bibliotekarze Poznańscy z mocnym postanowieniem wzmożenia wydajności pracy, wykonania planu rocznego przynajmniej w 100%, usunięcia błędów i niedomagań w pracy, wprowadzenia racjonalizatorskich pomysłów i pogłębienia wiedzy ideologicznej⁹⁸.

Charakterystyczną dla PRL-owskiej rzeczywistości nowomowę wykorzystywano z reguły w wytycznych ministerstwa czy stylizowaniu przedświątecznych odezwo do społeczności akademickiej. „Socjalistyczny język” miał być nie tylko podstawowym środkiem porozumiewania się obozu komunistycznego, ale również oznaką „wierności” i „prawomyślności”. Często wyrazista i wartościująca retoryka obfitowała w stałe zwroty i wyrażenia. Jednym służyła do identyfikacji zwolenników nowych rządów, dla innych była tylko pozornym kamuflażem, dzięki któremu akceptowano większość sprawozdań⁹⁹. Głoszono zatem „walkę o podniesienie poziomu ideologicznego i naukowego”, „szybsze kończenie prac badawczych”, „współpracę nauki z przemysłem”, „walkę o sprawy bytowe pracowników i studentów” czy wręcz „walkę o polepszenie bazy materialnej uczelni”¹⁰⁰.

Specyficzna „walka” podejmowana na wielu obszarach często była łączona z „dyscypliną pracy”, której ustawowo nadano „nową socjalistyczną treść”¹⁰¹. Oczywiście była ona również „nieodzownym warunkiem realizacji planu 6-letniego”¹⁰². W nawiązaniu do uchwały po wydaniu pierwszych dyrektyw rektora Uniwersytetu Poznańskiego dyrektor Biblioteki ogłosił zarządzenie wewnętrzne, w myśl którego zwrócono szczególną uwagę na punktualne rozpoczynanie pracy, podpisywanie list obecności

⁹⁷ ABUP, sygn. 2908, Sprawozdanie z zebrania trymestralnego Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu w dniu 30 IX 1950 r. na temat *O planie sześcioletnim*, k. 5–6.

⁹⁸ Pierwsze wersy Kroniki Biblioteki Głównej Uniwersytetu Poznańskiego, rozpoczynające 1953 r., ABUP, sygn. 358.

⁹⁹ Szerzej o zagadnieniu nowomowy komunistycznej pisał: M. Głowiński, *Nowomowa po polsku*, Warszawa 1991; idem, *Nowomowa i ciągi dalsze*, Kraków 2009.

¹⁰⁰ ABUP, sygn. 2599, Odezwa Rektora UP i ZOZ ZNNP przy UP z dnia 10 IV 1953, k. 187–188.

¹⁰¹ Ustawa z dnia 19 kwietnia 1950 r. o zabezpieczeniu socjalistycznej dyscypliny pracy, Dz.U. 1950, nr 20, poz. 168.

¹⁰² Ibidem.

i realizowanie sztywnych godzin pracy. Pracownicy naukowci i pomocniczo-naukowci zobowiązani byli do 5 godzin sztywnych w ciągu dnia i 2 godzin przeznaczonych na zajęcia indywidualne lub zbiorowe o charakterze naukowym. Z postępów swej pracy składać musieli sprawozdania miesięczne na ręce dyrektora¹⁰³. Naruszenie dyscypliny „obniżało skuteczność ofiarnej pracy swych współtowarzyszy i wpływało hamująco na dalszy ciągły wzrost dobrobytu i kultury mas pracujących”¹⁰⁴, ponadto groziło jasno sprecyzowanymi karami porządkowymi. Choć „dyscyplina” mocy państwowej nabrała dopiero w 1950 roku, to już wcześniej należała do standardowych obowiązków pracownika. Listy obecności w Bibliotece Uniwersyteckiej wprowadzono już 15 września 1947 roku¹⁰⁵, a apele dotyczące punktualnego rozpoczynania pracy i sumiennego wykonywania obowiązków wydawane były w formie okólnika prawie corocznie¹⁰⁶. Odnotować warto, iż 7-godzinny dzień pracy wprowadzono zarządzeniem ministerstwa w 1949 roku¹⁰⁷.

Jedną z form dyscyplinowania i podnoszenia wydajności było hasło współzawodnictwa pracy, do którego wezwana została poznańska Biblioteka z inicjatywy Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu¹⁰⁸. Przedmiotem współzawodnictwa miały być jakość i czas katalogowania alfabetycznego przybytków. Po pozytywnym ustosunkowaniu się do projektu poznańscy delegaci postanowili wyjechać do Wrocławia, by zapoznać się z pracą konkurujących działów, zwłaszcza w dziedzinie akcesji, pracy biura katalogowego, inwentarza i zbiorach zabezpieczonych. Ponadto postanowiono zwołać wspólną konferencję celem przygotowania regulaminu¹⁰⁹. Wybór poznańskiej Biblioteki nie był przypadkowy, był motywowany zwłaszcza wysokim poziomem katalogowania zbiorów, możliwością „podciągnięcia się w tym dziale” i udoskonalenia swej pracy¹¹⁰. Wyniki współzawodnictwa zostały precyzyjnie

---

¹⁰³ ABUP, sygn. 300, Okólniki, 1950–1951, k. 100–101; ABUP, sygn. 1085, Księga Protokołów Konferencji Bibliotecznych, Sprawozdanie z konferencji w dniu 3 VI 1950 r., k. 68.

¹⁰⁴ Ustawa z dnia 19 kwietnia 1950 r. o zabezpieczeniu socjalistycznej dyscypliny pracy, Dz.U. 1950, nr 20, poz. 168.

¹⁰⁵ ABUP, sygn. 357, Kronika BU, 15 IX 1947 r.

¹⁰⁶ Przykładowo: ABUP, sygn. 357, Kronika BU, 28 VI 1948 r.

¹⁰⁷ ABUP, Kronika BU, 1 III 1949 r.

¹⁰⁸ ABUP, sygn. 294, Pismo Dyrektora BU w Poznaniu do Dyrekcji BU we Wrocławiu z dnia 15 VI 1950 r., k. 216.

¹⁰⁹ ABUP, sygn. 1085, Księga protokołów konferencji bibliotecznych, Sprawozdanie z dnia 14 VI 1950 r., k. 73.

¹¹⁰ *Ibidem*, k. 80–84.

określone. Za najlepsze efekty indywidualne uznano premie pieniężne, które ponosiła każda ze współzawodniczących instytucji. Wszelkie spory i wątpliwości wynikające z zastosowania niniejszego regulaminu rozstrzygała specjalnie powołana komisja mieszana¹¹¹. Bardziej niż ocena, rozpisana w formie punktów w specjalnej tabeli podjętych zobowiązań, liczyły się sama idea i motywacja, a przede wszystkim możliwość wzajemnego uczenia się. Natomiast dla władz ministerialnych była to wzorowa odpowiedź na rozpowszechniane postulatu stałego „podnoszenia wydajności pracy”.

Lata 1945–1956 były zderzeniem dwóch podstawowych „porządków”. Pierwszy silnie nawiązywał do odbudowy przedwojennych tradycji, drugi próbował importować sowieckie wzorce. Hasłem przewodnim i stale obecnym tłem stał się socjalizm, w myśl którego postanowiono zaprowadzić „nowy” ład w powojennej Polsce. Wytyczne napływające z ministerstwa, obecność organizacji partyjnej czy kontrole Urzędu Bezpieczeństwa zobowiązywały społeczność bibliotekarską do wypełniania zleconych im zadań. Selekcja księgozbiorów, obowiązkowe „socjalistyczne” świętowanie, wypełnianie czynów społecznych czy współzawodnictwo pracy wpisały się w obowiązujący klimat polityczny. Rok 1956 przyniósł pozytywne zmiany i „demokratyzację życia”, zwłaszcza w porównaniu z okresem wcześniejszym, o czym napisano w bibliotecznym sprawozdaniu¹¹². Co więcej, podkreślono, że

w październiku 1956 r. zaszły w kraju doniosłe wydarzenia, które znalazły swój oddźwięk w szeregu dziedzinach życia. Odbiły się też echem w Bibliotece. Zmiana w zarządzaniu instytucjami idąca w kierunku decentralizacji wzmocniła autonomię Uniwersytetu. Przyczyniło się to do zawiązania ściślejszej więzi Biblioteki z Uczelnią, rozluźniło natomiast bezpośrednią zależność i osłabiło nieco kontakty z centralnymi władzami resortowymi¹¹³.

W tym roku ustalono również likwidację odrębnego magazynu książek wycofanych oraz zalecono, by włączyć ich karty katalogowe do katalogu podstawowego Biblioteki. Dyrekcja Biblioteki została zobligowana do wyznaczenia specjalnej Komisji Kwalifikacyjnej celem wyłączenia

---

¹¹¹ ABUP, sygn. 2697, Regulamin współzawodnictwo pracy dla pracowników działu katalogowania alfabetycznego Bibliotek Uniwersyteckich we Wrocławiu i Poznaniu.

¹¹² ABUP-Dyrekcja, Sprawozdanie BUAM za rok 1957, Poznań 1958, mps IV 104887, s. 5.

¹¹³ Ibidem.

prohibitów i przekazania do magazynu ogólnego dzieł niebudzących zastrzeżeń. Tylko od decyzji komisji zależało, które z pozostałych publikacji ze względu na swoją unikatową wartość, stan zużycia czy „niski poziom ideologiczny” powinny zostać wyłączone z ogólnego magazynu i nieudostępnione masowo¹¹⁴. Oficjalne Zarządzenie Ministra Kultury i Sztuki z 18 stycznia 1957 roku uchylilo Zarządzenie Ministra Oświaty z 2 września 1950 roku w sprawie gromadzenia, przechowywania i wyjątkowego udostępniania w bibliotekach druków wycofanych z obrotu. Od tej pory sprawy ograniczenia wypożyczeń prohibitów określały regulaminy wewnętrzne bibliotek¹¹⁵. Ponadto od tego czasu dostrzegalne były zwiększenia liczby etatów, podniesienia kredytów, ale przede wszystkim możliwość częstszych wyjazdów poza granice kraju.

Bibliografia

Źródła

- Archiwum Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu:
 sygn. 90, Teczka personalna Wandy Jarosławskiej.
 sygn. 282, Zarządzenia władz i urzędów, 1944–1948.
 sygn. 284, Zarządzenia władz i urzędów, 1952–1954.
 sygn. 289, Rozporządzenia w sprawach personalnych, 1949–1958.
 sygn. 292, Rozporządzenia w sprawach rachunkowo-kasowych, 1951–1958.
 sygn. 293, Organizacja, 1945–1949.
 sygn. 294, Organizacja, 1950–1951.
 sygn. 295, Teczka personalna Zofii Kaweckiej.
 sygn. 300, Okólniki, 1950–1951.
 sygn. 329, Komisja ds. Importu Książek i Czasopism Naukowych przy Uniwersytecie Poznańskim, 1950.
 sygn. 357, Kronika Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu, oprac. M. Michałowska.
 sygn. 358, Kronika Biblioteki Głównej Uniwersytetu Poznańskiego, oprac. M. Michałowska.
 sygn. 445, Kursy ideologiczne i inne.
 sygn. 635, Scalanie czasopism zagranicznych, 1945–1947.

¹¹⁴ ABUP, sygn. 942, Pismo Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego, Zarządu Uniwersytetów do Rektora Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Warszawa 2 VIII 1956 r., k. 6, 8; ABUP, sygn. 432, Protokół zebrania Komisji Bibliotecznej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w dniu 13 IX 1956, k. 2.

¹¹⁵ Zarządzenie Ministra Kultury i Sztuki z 18 stycznia 1957 r. uchylające zarządzenie Ministra Oświaty z 2 IX 1950 r. w sprawie gromadzenia, przechowywania i wyjątkowego udostępniania w bibliotekach druków wycofanych z obrotu, <http://monitorpolski.gov.pl/MP/1957/s/7/56> [dostęp: 10.05.2017].

- sygn. 929, Korespondencja Aleksandra Birkenmajera w sprawie książek, 1946–1947.
- sygn. 930, Udostępnianie zbiorów, 1945–1947.
- sygn. 936, Biuletyn Biblioteczny, 1948–1952.
- sygn. 938, Biuletyn Biblioteczny, 1952–1958.
- sygn. 942, Prohibity od 1955 roku.
- sygn. 943, Prohibity Podstawowej Organizacji Związkowej Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, 1962–1980.
- sygn. 944, Komisja ds. Prohibitów, 1980–1981.
- sygn. 959, Pamiętniki z wystaw, 1951–1953.
- sygn. 960, Wystawy, 1949–1951.
- sygn. 961, Wystawy od 1951.
- sygn. 1004, Konferencje, zebrania, zjazdy, 1953–1964.
- sygn. 1085, Księga protokołów konferencji bibliotecznych.
- sygn. 2268, Rada Oddziałowa Związku Nauczycielstwa Polskiego w Poznaniu przy Bibliotece Głównej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Korespondencja, 1950–1959.
- sygn. 2269, Protokoły zebrań Rady Oddziałowej Związku Nauczycielstwa Polskiego, 1950–1952.
- sygn. 2599, Materiały dotyczące Zakładu Pedagogiki Uniwersytetu Poznańskiego, 1952–1953.
- sygn. 2623, Sprawozdanie z Rady Oddziałowej Zakładowej Organizacji Związkowej przy Bibliotece Uniwersyteckiej w okresie 27 X 1952–20 XII 1952.
- sygn. 2697, Projekt umowy oraz regulamin dla współzawodnictwa pracy bibliotecznej pomiędzy Biblioteką Uniwersytecką we Wrocławiu i Poznaniu, 1950.
- sygn. 2270, Korespondencja Rady Oddziałowej Związku Nauczycielstwa Polskiego w Poznaniu.
- sygn. 2908, II grupa związkowa przy Bibliotece Uniwersyteckiej, 1950–1953.

Archiwum Dyrekcji Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu:

- Sprawozdanie Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu za lata 1945–1946, Poznań 1946, mps IV 104887.
- Sprawozdanie Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu za rok 1947, Poznań 1948, mps IV 104887.
- Sprawozdanie Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu za rok 1948, Poznań 1949, mps IV 104887.
- Sprawozdanie Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu rok 1949, Poznań 1950, mps IV 104887.
- Sprawozdanie Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu za rok 1950, Poznań 1951, mps IV 104887.
- Sprawozdanie Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu za rok 1951, Poznań 1952, mps IV 104887.
- Sprawozdanie za rok 1952, Poznań 1953, mps IV 104887.
- Sprawozdanie Biblioteki Głównej Uniwersytetu Poznańskiego za rok 1953, Poznań 1954, mps IV 104887.

- Sprawozdanie Biblioteki Głównej Uniwersytetu Poznańskiego za rok 1954, Poznań 1955, mps IV 104887.
- Sprawozdanie Biblioteki Głównej Uniwersytetu Poznańskiego za rok 1955, Poznań 1956, mps IV 104887.
- Sprawozdanie Biblioteki Głównej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu za rok 1956, Poznań 1957, mps IV 104887.
- Sprawozdanie Biblioteki Głównej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu za rok 1957, Poznań 1958, mps IV 104887.

Literatura (wybór)

- Baumgart J., *Biblioteka Uniwersytecka pod rządami „Reichsuniversität”*, „Przegląd Zachodni” 1956, nr 2, s. 300–309.
- Cenzura PRL. Wykaz książek podlegających niezwłocznemu wycofaniu 1 X 1951*, postowie Z. Żmigrodzki, Wrocław 2002.
- Głowacka-Helak M., *Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu i Biblioteka Towarzystwa Przyjaciół Nauk w latach 1919–1953. Od współpracy do przyjaznego współistnienia*, „Biblioteka” 2007, s. 45–61.
- Głowacka-Helak M., *Rewindykacja Księgozbioru Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu oraz zabezpieczanie zbiorów porzuconych i opuszczonych w latach 1945–1946 na terenie Wielkopolski i Ziem Odzyskanych*, „Roczniki Biblioteczne” 1991, s. 271–290.
- Głowiński M., *Nowomowa po polsku*, Warszawa 1991.
- Głowiński M., *Nowomowa i ciągi dalsze*, Kraków 2009.
- Historia nauki polskiej. 1944–1989*, red. L. Zasztowta, J. Schiller-Walicka, t. X, cz. 2, Warszawa 2015.
- Jarosz D., *Dzieje książki w Polsce 1944–1989. Wybór źródeł*, Warszawa 2010.
- Kubiak S., *Biblioteka Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu 1919–1966*, Poznań 1967.
- Mania E., *Obchody świąt i rocznic na Uniwersytecie Poznańskim w latach 1945–1956*, „Zimowa Szkoła Historii Najnowszej” 2013, red. Ł. Kamiński, T. Sudół, M. Żuczkowski, Warszawa 2014.
- Nowicki R., *Działalność Aleksandra Birkenmajera na rzecz ochrony zbiorów bibliotecznych. Ziemię zachodniej i północnej Polski w latach 1945–1947*, Poznań 2006.

ELŻBIETA MANIA

“New order” Communist-style. A contribution to the post-war history of the University Library in Poznań (1945–1956)

Abstract. The imminent post-war history of the University Library in Poznań was written in a number of chapters. The first chapter covers the time of measuring the war damages and rebuilding the existing infrastructure. The second chapter is marked by organization and development of the library’s departments. One of the major tasks to be performed by the librarians was to accommodate abandoned book collections from the Wielkopolska region, the so-called Recovered Territories and from Silesia. Things as they were, even before the last traits of the German “Universitätsbibliothek”, established during the occupation in Poznań, had been removed, the contemporary political situation dictated and imposed new Soviet-style patterns. It was from then on that the duties of a librarian included, alongside book acquisition, processing and circulation of the collection, an obligation to struggle for ideological stance of the library’s user and reader. Appropriately, the omnipresent and omnipotent Communist party and Communist state authorities introduced a number of regulations that were to secure the “proper” and adequate totality of circumstances in the activity of Polish librarianship. These notorious practices took on different forms thus shaping the successive chapters in the history of libraries in Poland and are described and discussed in the present article.

Key words: Poznań University Library, book, history of research librarianship, twentieth century, Sovietization.